

KIPAR GIOVANNI DEPAUL IZ TRSTA I BISTA PAŠKA BAKMAZA NA GRADSKOM GROBLJU U ZADRU

Bojan GOJA
Ministarstvo kulture i medija
Uprava za zaštitu kulturne baštine
Konzervatorski odjel u Zadru
Zadar, Hrvatska

UDK: 726.82(497.5 Zadar)
730-051 Depaul, G.
DOI: y26keclv29
Izvorni znanstveni rad
Prihvaćeno: 7. travnja 2023.

Nakon uvodne rasprave o osnutku i povijesti izgradnje Gradskog groblja u Zadru, u radu se analizira bista zadarskog posjednika, trgovca i dobrotvora Paška Bakmaza (1820. – 1887.) postavljena u obiteljskoj kapeli koja se istovremeno valorizira kao vrijedno djelo neostilske grobišne arhitekture. Umjetnički vrijednu bistu Paška Bakmaza izradio je poznati tršćanski kipar Giovanni Depaul (1825. – 1919.) pa je ona važan doprinos boljem poznavanju i valorizaciji skulptore na zadarskom groblju. Objavljuju se i arhivski podatci o dogradnjama i proširenju Gradskog groblja između dva svjetska rata, kao i o podatci iz biografije Paška Bakmaza i drugih članova obitelji Bakmaz koji su pokopani u istoj obiteljskoj kapeli.

Ključne riječi: Zadar, Gradsko groblje, nadgrobni spomenici, Paško Bakmaz, Giovanni Depaul, Trst.

GRADSKO GROBLJE U ZADRU – OSNUTAK I POVIJEST IZGRADNJE

Za vrijeme francuske (1806. – 1813.) i početkom druge austrijske vlasti (1813. – 1918.) u Dalmaciji dolazi do modernizacije u svim područjima života pa se usvajanjem novih higijenskih normi pojavila i potreba za ukapanjem pokojnika na posebno uređenim grobljima jer tradicionalno ukapanje u gradske crkve i oko njih više nije zadovoljavalo postojeće sanitetske propise i općenito dosegnute civilizacijske standarde tadašnjeg društva. Na temelju Napoleonova dekreta o grobovima (*Décret Impérial sur les Sépultures*) izdanog u Saint-Cloudu 12. lipnja 1804. godine, kojim se između ostalog propisuje pokapanje pokojnika u grobnicama izvan gradskih zidina, ubrzo se i u našim krajevima pod francuskom upravom donose propisi kojima se nalaže provedba carskih odluka. Na temelju ukaza od 5. rujna 1806. godine kojim se i na području Napoleonove Kraljevine Italije naređuje provedba carskog dekreta o grobnicama, generalni providur Vincenzo Dandolo 18. siječnja 1808. godine izdaje naredbu da se i u francuskoj pokrajini Dalmaciji u roku od dvije godine moraju utemeljiti nova groblja izvan gradova. No, te su se ambiciozne zamisli francuskih vlasti u našim

krajevima postupno počele realizirati tek početkom druge austrijske uprave u Dalmaciji. Nakon što je i austrijska vlada 1820. godine donijela poseban zakon kojim se izričito zabranjuje daljnje pokapanje u crkve i oko njih te se nalaže izgradnja groblja izdvojenih od naselja, napokon dolazi do osnivanja niza novih komunalnih groblja za potrebe dalmatinskih i istarskih gradova.¹ U svim tim nastojanjima Zadar je, kao upravno, političko i vojno središte pokrajine, prednjačio među dalmatinskim gradovima pa prve radnje u cilju formiranju modernog gradskog groblja sežu još u 1814. godinu kada je općinska uprava osnovala odbor koji je imao zadaću u blizini grada pronaći mjesto podesno za tu namjenu u čemu su sudjelovali i inženjeri iz pokrajinskog građevinskog ureda Frane Zavoreo i Paolo Tironi.² Frane Zavoreo u te je svrhe izradio nacрте tlocrta i presjeka groblja te izvještaj s uputama o izgradnji obodnog zida, glavnog ulaza, kapele i čuvarave kućice. Ti nam nacрти nažalost nisu dostupni jer se pretpostavlja da se nisu sačuvali.³ Nije stoga sa sigurnošću poznato jesu li se njegove zamisli ostvarile u radovima na izgradnji groblja koji su ubrzo uslijedili, niti ako jesu u kojoj je to bilo mjeri. Naime, nakon potrage za prikladnim terenom konačno je 1819. godine odabrana sadašnja lokacija kao najpogodnija za uređenje groblja te se ubrzo krenulo s gradnjom ogradnog zida s portalom, mrtvačnice i kućice za čuvara. Te su radove tijekom 1820. godine izveli lokalni građevinski poduzetnici Antonio Manzin i Antonio Zanoni. U središtu groblja podignut je i veliki središnji kameni križ na visokom kvadratnom postolju koji i danas postoji. Građevinski radovi na izgradnji groblja bili su sasvim dovršeni u prosincu 1820. godine kada je podignut i nizak zid kojim je izdvojen prostor za naknadno formiranje groblja za vjernike pravoslavne vjeroispovijesti. Groblje namijenjeno vjericima rimokatoličkog obreda 3. siječnja 1821. godine posvetio je arhiđakon i generalni vikar mons. Giovanni Giurovich pa se tim činom ono može smatrati i službeno otvorenim. Odmah nakon blagoslova na groblju je 5. siječnja 1821. godine izvršen i prvi ukop.⁴

U taj prvotni stari dio groblja (oznake N.G.A.) ulazi se kroz jednostavni, ali monumentalni središnji portal podignut na sjeveroistočnoj strani. Portal se

¹ Tommaso IVANOV, *Il cimitero di Zara*, Edizioni del Moretto, Brescia, 1986., 70 – 71; Marija STAGLIČIĆ, *Graditeljstvo u Zadru 1868 – 1918*, Zagreb, 1988., 24; Duško KEČKEMET, *Splitsko groblje Sustipan*, Logos, Split, 1994., 28 – 30; Marija STAGLIČIĆ, *Klasicizam u Zadru*, Zagreb, 1996., 22; Dragan DAMJANOVIĆ, *Groblja u Hrvatskoj u 19. i 20. stoljeću: arhitektura i prostorno uređenje, u: Put u vječnost*, katalog izložbe, ur. Zvonko Maković i Danijela Marković, Zagreb, 2016., 33 – 35.

² T. IVANOV, *Il cimitero di Zara*, 71 – 84.

³ M. STAGLIČIĆ, *Klasicizam u Zadru*, 27.

⁴ T. IVANOV, *Il cimitero di Zara*, 93 – 106.

sastoji od dva para pilastara s kapitelnim zonama koji nose masivni nadvratnik (Sl. 1). Portal je podignut prema nacrtu ing. Eugenija Walacha iz općinskog tehničkog ureda, datiranog u prosinac 1925. godine (Sl. 2). Radovi su trebali biti dovršeni iduće 1926. godine, a istom prigodom popravljen je i ogradni zid. Portal su izgradile zadarske kamenoklesarske tvrtke *Natale Donati* i *Domenico Gasparini & figli*, a ogradni je zid obnovio građevinski poduzetnik Giuseppe Mazzoni pok. Gerolama. Prema nacrtu, na portalu je bio postavljen kameni križ koji danas nedostaje, a sam je ulaz bio zatvoren vratnicama od kovanog željeza. Umjesto nacrtom prvotno zamišljenog natpisa „POST TENEBRAS SPERO LVCEM“, na portalu je izveden ovaj sadašnji koji glasi: „POST TENEBRAS LUCEM EXPECTO“.⁵ Na portal se nastavlja široki prolaz koji vodi do grobne kapele sagrađene u njegovoj osi 1866. godine. Kapelu je posvetio zadarski nadbiskup Petar Dujam Maupas koji je dvije godine ranije i odobrio njezinu izgradnju.⁶ S obje strana kapele bočno se nastavljaju sredstvima građana istovremeno podignute neogotičke grobne arkade s ogradama od kovanog željeza, izgrađene dijelom i od opeke. Podizanje kapele (*Chiesa dell Suffragio*) i arkada bila prva veća intervencija na groblju nakon njegova utemeljenja jer planovi arhitekta Valentina Presanija iz 1854. godine, koji su predviđali izgradnju crkve u središtu groblja, nisu bili prihvaćeni od gradske uprave.⁷ Negdje istovremeno s podizanjem kapele, groblje se prateći razvoj grada proširilo i novim ukopnim poljima prema jugozapadu, a taj dio groblja danas ima oznaku S.G.C. Iako Presanijev ambiciozni plan uređenja groblja nije prihvaćen, ipak je na temelju njegova projekta uvedena podjela starog dijela groblja na sedam pokapališnih polja koja je zadržana do danas. Polje označeno rimskim brojem I pruža se većim dijelom uz vanjski obzidani prsten, a pripada mu i grobna kapela, obiteljske kapele, kao i grobnice u arkadama. U sredini su raspoređena polja II, III, IV, V, VI i VII, koja su podjednake veličine, a organizirana su u donekle pravilne skupine i redove odijeljene prolazima. Tlocrtno su polja položena u obliku izduženog asimetričnog pravokutnika čija je sjeverozapadna rubna linija zaobljena. Prostor groblja namijenjen pravoslavnim

⁵ Nacrt sadašnjeg portala, troškovnici i ugovori, kao i neizvedene varijante nacрта raskošnijih portala, čuvaju se u Državnom arhivu u Zadru: Hrvatska – Državni arhiv u Zadru, (dalje: HR-DAZD), OPĆINA ZADAR 1918. – 1943., Tehnički ured općine, 121-2, Gradska groblja, 1924. – 1938., Kut. 30; Gradska groblja, 1933. – 1935., Kut. 31. O zadarskim radionicama Donati i Gasparini vidjeti: Bojan GOJA, Grobnica obitelji Filippi na Gradskom groblju u Zadru – povijest izgradnje i autori, *Vjesnik dalmatinskih arhiva – Izvori i prilozi za povijest Dalmacije*, 3, 2022., 127 – 142.

⁶ Carlo Federico BIANCHI, *Zara cristiana*, I, Zadar, 1877., 471 – 472; Angelo DE BENVENUTI, *Storia di Zara dal 1797 al 1918*, Milano – Roma, 1953., 425 – 426.

⁷ M. STAGLIČIĆ, *Graditeljstvo u Zadru 1868 – 1918*, 24 – 25; Marija STAGLIČIĆ, *Graditeljstvo Zadra od klasicizma do secesije*, Zagreb, 2013., 25 – 27.

vjernicima odijeljen je i konačno oblikovan uz stari do groblja nešto kasnije, tijekom druge četvrtine 19. stoljeća kada se na njemu formiraju i prve uređene grobnice. Po obodu je okružen ogradnim zidom i nastavlja se prema jugoistoku, a glavni mu je pristup kroz vrata smještena lijevo od opisanog glavnog portala. Neostilska grobišna kapela na pravoslavnom groblju podignuta je 1910. godine po projektu Antona Matzenika na mjestu starije kapelice.⁸ Također, uz ogradni zid s desne strane starog grobišnog kompleksa, jedan manji dio groblja spominje se u literaturi i kao židovsko groblje.⁹ Uz već opisani portal, i sljedeći veći graditeljski zahvati i proširenje starog groblja dogodili su se u razdoblju talijanske uprave između dva svjetska rata. S jugozapadne strane, u nastavku arkada, 1922. godine izgrađena je spomen kapela talijanskim vojnicima poginulim u Prvom svjetskom ratu (*Sacrario Militare*) da bi 1934. godine sa sjeverne strane u obuhvatu novog terena, u smjeru prema starome, uz novi reprezentativni ulaz, bile izgrađene i nove neophodne prostorije i aneksi, poput mrtvačnice i dvorane za autopsije, pri čemu su na pridodanom prostoru koji je ograđen novim zidom, formirana i nova grobna polja (oznaka N.G.B).¹⁰ Novi portal ima oblik slavoluka naglašene raščlanjene atike s istaknutim vijencima i tri otvora rastvorena parovima stubova s naizmjeničnim bunjato (špicanih površina) i ravnim (štokovanih površina) segmentima. Unutar atike je natpis: „A.D. MCMXXXIV (XII. E.F.) / POST TENEBRAS LVX“, a nad njom križ. Zidovi bočnih dogradnji raščlanjeni su plitkim lezenama i okomitim otvorima i zaključeni jednostavnijim atikama, a čitav ulazni kompleks ukrašen je sepulkralnim simbolima urne i vječne vatre. Brojni nacrti, specifikacije materijala i troškova te ostala opsežna popratna dokumentacija o ovom proširenju i dogradnji kojim je groblje dobilo novi reprezentativni ulaz i sadašnju vizuru također se čuvaju u Državnom arhivu u Zadru.¹¹

⁸ T. IVANOV, *Il cimitero di Zara*, 100 – 101, 110; M. STAGLIČIĆ, *Graditeljstvo u Zadru 1868 – 1918*, 26.

⁹ T. IVANOV, *Il cimitero di Zara*, 108 – 109.

¹⁰ T. IVANOV, *Il cimitero di Zara*, 124 – 128.

¹¹ HR-DAZD-121-2, Gradska groblja, 1933. – 1935., Kut. 31. U ovim su radovima sudjelovale zadarska tvrtka *Luigi Donati e Flli* i ing. Mario Bergamini i njegova tvrtka iz Bologne. O izgradnji pojedinih grobnica između dva svjetska rata za koje su sačuvani izvorni nacrti i troškovnici, većinom zadarskih tvrtki *N. Donati & Figlio* i *Domenico Gasparini & Figli*, vidjeti: HR-DAZD, Samostalni tehnički ured zadarske prefekture, 122, (*Genio Civile*), Kat. VII, Kut. 35 (1936. – 1943.); Kut. 36 (1928. – 1937.); Kut. 37 (1938. – 1942.). O ovom proširenju groblja za talijanske uprave vidjeti: Dražen ARBUTINA, Glavna obilježja urbanističkog razvoja Zadra 1918. – 1944., Zadar, 2007., 60 – 62.

PAŠKO BAKMAZ – CRTICE IZ BIOGRAFIJE

Paško Bakmaz poznat je prvenstveno po svojim poduzetničkim i dobrotvornim aktivnostima. Krajem 1870-ih godina postaje vlasnikom otoka Vira koji je do tada bio u vlasništvu obitelji Crnica, da bi ga njegovi stanovnici otkupili od Bakmazovih nasljednika početkom 20. stoljeća.¹² Uz dozvolu civilnih i crkvenih vlasti 1883. godine kupio je ukinuti samostan i crkvu sv. Katarine, tada u vlasništvu benediktinki sv. Marije, za iznos od 18.000 fiorina, što su one potom upotrijebile za obnovu svojega samostana.¹³ Paško Bakmaz ostao je upamćen kao veliki donator na kulturnom i prosvjetnom planu. Testamentom iz 1887. godine ostavio je 4.000 forinti za izgradnju zvonika katedrale što je ponovno potaknulo i ubrzalo raniju zamisao njegove dogradnje i konačnog dovršetka koju je pokrenuo 1860. godine tadašnji zadarski nadbiskup Giuseppe Godeassi.¹⁴ Na posjedu iz Bakmazove ostavštine izgrađena je i u siječnju 1910. godine svečano otvorena Škola za obrt i zanate (*Scuola industriale e d'arti e mestieri*) koja se otada održavala isključivo sredstvima iz njegove zaklade. Smatra se da je taj altruistički čin Paška Bakmaza bio vrlo važan za daljnji društveni i ekonomski razvoj grada.¹⁵ Od 1879. do 1882. godine obavljao je dužnost porotnika Trgovačkog suda pri Zemaljskom sudu u Zadru kao jedan od četvorice predstavnika iz sloja trgovaca.¹⁶ Iz matične knjige umrlih mogu se saznati podatci kako je Pasquale

¹² Ive BAŠIĆ, *Vir: povijest mog otoka*, Vir, 2005., 70 – 82; Tado ORŠOLIĆ, Društveno-gospodarske i školske prilike u Viru od sredine 19. st. do kraja Prvog svjetskog rata, u: *Otok Vir*, ur. Damir Magaš, Zadar, 2016., 216 – 217.

¹³ Carlo Federico BIANCHI, *Fasti di Zara*, Zadar, 1888., 189.

¹⁴ C. F. BIANCHI, *Fasti di Zara*, 189; Marija STAGLIČIĆ, Urbanistički razvoj grada i likovne umjetnosti u Zadru (1800.–1914.), u: Šime PERIČIĆ, Marija STAGLIČIĆ, Antun TRAVIRKA, Zvezdana RADOS, Glorija RABAC-ČONDRIĆ, *Prošlost Zadra – knjiga IV: Zadar za austrijske uprave*, Zadar, 2011., 337; MARIJA STAGLIČIĆ, *Graditeljstvo Zadra od klasicizma do secesije*, 99.

¹⁵ A. DE BENVENUTI, *Storia di Zara dal 1797 al 1918*, 287; Šime PERIČIĆ, Povijest Zadra u XIX. stoljeću, u: Šime PERIČIĆ, Marija STAGLIČIĆ, Antun TRAVIRKA, Zvezdana RADOS, Glorija RABAC-ČONDRIĆ, *Prošlost Zadra – knjiga IV: Zadar za austrijske uprave*, Zadar, 2011., 227, 228; M. STAGLIČIĆ, Urbanistički razvoj grada i likovne umjetnosti u Zadru (1800. – 1914.), 354; M. STAGLIČIĆ, *Graditeljstvo Zadra od klasicizma do secesije*, 2013., 121.

¹⁶ Hof-und Staats-Handbuch der Oesterreichisch-Ungarischen Monarchie für 1879., Königreich Dalmatien, K. K. Hof-und Staatsdruckerei, Beč, 1879., 711; Hof-und Staats-Handbuch der Österreichisch-Ungarischen Monarchie für 1880., Königreich Dalmatien, K. K. Hof-und Staatsdruckerei, Beč, 1880., 724; Hof-und Staats-Handbuch der Österreichisch-Ungarischen Monarchie für 1881., Königreich Dalmatien, K. K. Hof-und Staatsdruckerei, Beč, 1881., 527; Hof-und Staats-Handbuch der Österreichisch-Ungarischen Monarchie für 1882., Königreich Dalmatien, K. K. Hof-und Staatsdruckerei, Beč, 1882., 5; pristupljeno 16. prosinca 2022. g. <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=shb&datum=1879&page=1&size=45>

Uz njega su na istoj dužnosti svih godina navedeni i Johann (Giovanni) Petricioli, Anton (Antonio) Toniatti i Joseph (Giuseppe) Perlini.

Bakmazs (Paško Bakmaz), star šezdeset i sedam godina, veleposjednik i udovac, rodom iz Mratova, sin pokojnih Luke i Jelene, preminuo 5. siječnja 1887. godine u Zadru u svojoj kući koja se nalazila u *Via del Tribunale* na gradskom broju 643. Kao uzrok smrti Paška Bakmaza navedena je šećerna bolest, a pokopan je 7. siječnja u vlastitoj grobnici na zadarskom gradskom groblju.¹⁷ Njegovu smrt, smatrajući njegovo djelovanje osobito važnim za vjersku, društvenu i kulturnu povijest grada, zabilježio je u svojem političko-građanskom ljetopisu, kao i u crkvenoj kronici, C. F. Bianchi nabrajajući uz već spomenutu donaciju za dogradnju zvonika i ostala različita dobročinstva koja je svojim testamentom nesebično ostavio građanima Zadra.¹⁸

U zadarskim novinama *Il Dalmata* u broju od 8. siječnja 1887. godine obitelj Bakmaz uputila je javnu zahvalu povodom tužnog i nenadoknadivog gubitka njihova voljenog brata, strica, ujaka i rođaka Paška Bakmaza.¹⁹ U zahvalnici su navedeni liječnici te gradski i pokrajinski uglednici koji su pokojnika posjećivali, brinuli se za njega ili se raspitivali za njegovo zdravlje olakšavši mu posljednje trenutke, a obitelji izjavili riječi sućuti, ohrabrenja i utjehe. Između ostalih su poimence navedeni i zadarski nadbiskup i dalmatinski metropolita Petar Dujam Maupaus, dvorski savjetnik Mate Gligo, poduzetnik Giuseppe Perlini te dugogodišnji načelnik zadarske općine Nikola Trigari. Uz njih, zahvala je upućena i društvu bersaljera čiji je Paško Bakmaz bio član, kao i brojnim gradskim udrugama koje su uveličale pokojnikov posljednji ispraćaj (Sl. 3). Kao što je prethodno rečeno, Paško Bakmaz pokopan je na Gradskom groblju u obiteljskoj kapeli koja i danas, upravo u skladu s uglednicima koji su mu olakšali posljednje zemaljske dane, reprezentira njegov ugled i status u tadašnjem društvu.

KAPELA BAKMAZ I BISTA PAŠKA BAKMAZA AUTORA GIOVANNIJA DEPAULA

Prislonjene uz istočni potez zida koji okružuje najstariju jezgru zadarskog gradskog groblja, u sastavu grobnog polja I, podignute su dvije spojene neostilske kapele koje pripadaju obiteljima Perlini i Bakmaz (Sl. 4). Kapele imaju pročelja

¹⁷ HR-DAZD, 378 – Zbirka matičnih knjiga, (dalje: HR-DAZD-378), Inv. br. 1796A, Zadar – Sv. Stošija, MKM, XVIII, 1884. – 1888., br. 6, fol. 66v.–67.

¹⁸ C. F. BIANCHI, *Fasti di Zara*, 198; Carlo Federico BIANCHI, *Cronaca Ecclesiastica di Zara 1865.–1890.*; Sign. 1944 MS (2822), fol. 94.

¹⁹ *Il Dalmata*, 8. siječnja, 1887., N. 3, Anno XXII. Budući da je objavljuje šira obitelj, iz zahvalnice se može zaključiti kako Paško i njegova supruga nisu imali djece, barem ne živuće u trenutku njegove smrti.

oblikovana na jednak način upotrebljavajući i kombinirajući arhitektonske i dekorativne motive preuzete iz romaničkog stila. Pročelja su odijeljena pilastrom s kapitelnim zonama, a isti se razdjelni i dekorativni elementi ponavljaju i na uglovima. Bočni vanjski zid na strani kapele Perlini izgrađen je kamenim pločama položenim u širokim vodoravnim pojasevima odijeljenim tankim trakama, dok je onaj na strani kapele Bakmaz ožbukana. Široki portali naglašeni su stupovima s kapitelima ukrašenim palmetama na koje su oslonjeni tordirani lukovi polukružnog presjeka. U gornjoj su zoni trokutasti zabati s istaknutim vijencem ukrašeni visećim dekorativnim slijepim arkadama, a na vrhu zaključeni križevima. Projektant same dvojne kapele za sada nije utvrđen. U središtima zabata umetnut je po jedan sučeljeni portretni tondo od bijelog mramora u visokom reljefu, koji prikazuje profil muškarca u zrelih godinama. Tonda su djelomično oštećena, ali se raspoznaje da su prikazani likovi različitih fizionomija te se može pretpostaviti da su na njima prikazani investitori i vlasnici kapele: Giuseppe Perlini²⁰ i Paško Bakmaz. Oba su tonda rad vještog, ali za sada neznanog kipara. U unutrašnjosti obje kapele zidne plohe su raščlanjene plitkim pilastrima i profiliranim vijencima u pravokutna polja, bačvasti svodovi su kasetirani, a na začelnom zidu nalaze se nadgrobni spomenici, natpisi, reljefi, skulpture i ostali dekorativni elementi sepulkralnog sadržaja. Obje kapele

²⁰ Jednako kao Paško Bakmaz, posjednik i trgovac Giuseppe Perlini bio je bogati pripadnik ondašnje gradske poduzetničke elite. Bio je općinski vijećnik i član više udruga te vlasnik triju parobroda. Posjedovao je više kuća u gradu, a njegova je bila i jedna od novoizgrađenih zgrada na Novoj rivi. Denis MARTINOVIĆ, Edi MODRINIĆ, *Nova riva na prijelazu 19. u 20. stoljeće*, Katalog izložbe, Zadar, 2022., 16; Marija STAGLIČIĆ, *Nova riva u Zadru – imaginarna slika prošlosti*, Zadar, 2022., 30 – 32. Tu je navedena i starija literatura o građevinskoj aktivnosti G. Perlinija. Giuseppe Perlini dao je podići i bočni neobarokni oltar u crkvi sv. Krševana na kojem se nalazi slika Svete Obitelji. Na oltaru je uklesano: JOSEPHUS PERLINI EREXIT ANNO DOMINI M. DCCC. XCVII / PAX. Za oltar usp. A. DE BENVENUTI, *Storia di Zara dal 1797 al 1918*, 425 – 426. Na slici se može uočiti donekle slabo vidljiva signatura: O. Gross / Wien 1898. Budući da se Giuseppe Perlini spominje i u zahvalnici te da su im grobne kapele spojene, očito je da su on i Paško Bakmaz za života održavali bliske obiteljske, a vjerojatno i poslovne odnose, barem kroz obavljanje dužnosti porotnika trgovačkog suda pri Zemaljskom sudu u Zadru. U kapeli Perlini u dnu polja s imenima pokojnika uklesan je natpis: JOSEPHUS PERLINI / P(OSUIT) / ANNO MC(!)CCCXCXVIII. Unutar kapele nalazi se i sarkofag na čijem je postolju uklesana signatura „L. CONTI TRIESTE“ koja se odnosi na tršćanskog kipara i arhitekta Luigija Contija. Kapela je zaključana i njoj je trenutno onemogućen pristup, ali koliko se može uočiti izvana, kroz ostakljena rešetkasta vrata, sarkofag naglašene sepulkralne simbolike ukrašen je urnom s vječnom vatrom, vazama, kristogramom (XP) i slovima alfa i omega. Unutrašnjost kapele dodatno je ukrašena reljefima, natpisima, škropionicom i vazama od različitog materijala. O Luigiju Contiju (1839. – 1904.) vidjeti: Claudio H. MARTELLI, *Dizionario degli artisti di Trieste, dell'Isontino, dell'Istria e della Dalmazia*, Trst, 1996., 57; Luca BELLOCCHI, *Le sculture dei Cimiteri triestini, Archeografo Triestino, Serie IV – Volume LXI, (CIX della Raccolta)*, Trieste, 2001., 8 – 9.

zatvorene su bogato dekoriranim rešetkastim vratnicama od kovanog željeza, a one na kapeli Perlini su i ostakljene. Gradnja kapela opremljenih portretima njihovih vlasnika nedvojbeno je bio i jedan od načina kako bi i na groblju ovaj dvojac uglednih zadarskih poduzetnika očitovao svoj visoki društveni položaj ostvaren u vrijeme sve izrazitijeg uspona i potpune afirmacije obogaćenih pripadnika građanskog sloja tijekom 19. stoljeća u dalmatinskim gradovima. Unutar kapele Bakmaz u vrhu ploče s natpisima, omeđene profiliranim kamenim okvirom s polukružnim nadvojem, u polukrug uklesanim slovima pa na taj način i prilagođeno okviru, obilježena je obiteljska pripadnost grobnice: FAMIGLIA BAKMAZS. Ispod je dodan kristogram (XP). Pod njim se u redovima niže sljedeći natpis: IN QUESTO AVELLO COMPOSTE / RIPOSANO IN PACE / LE OSSA DEI PERTINENTI / ALLA FAMIGLIA BAKMAZS / ASPETTANDO IL PROMESSO RISVEGLIO.

Slijede uklesana imena četvero pokojnika iz porodice Bakmaz s datumima rođenja i smrti, o kojima iscrpnije biografske podatke saznajemo iz matičnih knjiga pa je na taj način za neke od njih moguće rekonstruirati i pobliže rodbinske i obiteljske odnose s Paškom Bakmazom.

Prvi je lijevo upisan: FRANCESCO BAKMAZS DI LUCA / NATO LI VI OTTOBRE MDCCCIV / MORTO LI XIV MAGGIO MDCCCLXI. U matici je zapisano da je Frane Bakmaz preminuo u Zadru 14. svibnja 1861. godine u 56 godini života, da je bio neženja, posjednik i trgovac, rodnom iz Promine, s prebivalištem u Zadru na *Piazzetta Marina*, gradski broj 93. Kao Franini roditelji navedeni su pok. Luka Bakmaz iz Knina i pok. Jelena Malenica iz Skradina.²¹ Dakle, s obzirom na navedeno podrijetlo i roditelje, Frane Bakmaz bio je rođeni brat Paška Bakmaza.

Do njega je upisan: MATTEO BAKMAZS DI GIORGIO / NATO LI XXIII SETTEMBRE MDCCCXXXV / MORTO LI XXX AGOSTO MDCCCLXX. Mate (Matteo) Bakmaz, trgovac, oženjen Marijom Marcon, nastanjen u Ulici sv. Dimitrija, gradski broj 181, rođen u Promini od oca Giorgia i majke Margarete Kasap, preminuo je u tridesetpetoj godini života u Zadru 30. kolovoza 1870. godine gdje je dan kasnije i pokopan u obiteljskoj grobnici na gradskom groblju.²²

Ispod lijevo nastavlja se: DUMINA BAKMAZS DI FATTOVIĆ / NATA LI XIX OTTOBRE MDCCCXLIV / MORTA LI XXII LUGLIO MDCCCLXXII. Upis o njezinoj smrti također je zabilježen u matičnoj knjizi umrlih gdje je navedeno da je pokojnica bila supruga Giuseppea Bakmaza, a kao njezini

²¹ HR-DAZD-378, Inv. br. 1791, Zadar – Sv. Stošija, MKM, XII, 1859. – 1862., N. 116, Tav. 67.

²² HR-DAZD-378, Inv. br. 1793, Zadar – Sv. Stošija, MKM, XIV, 1865. – 1870., N. 178, Tav. 195.

roditelji navedeni su Šime Fatović i Justina Marelić.²³ Iz matice vjenčanih saznajemo da se Dumina Bakmaz, punim imenom Domenica Giacomina Fattovich (Fatović), rođena u Zadru 19. listopada 1844. godine od oca Šime Fatovića iz Sestrinja i majke Justine Marelić iz Zadra, udala 4. travnja 1869. godine u Zadru za trgovačkog zastupnika Giuseppa Bakmaza, sina Giorgia Bakmaza i Marije Kasap iz Promine.²⁴ Bez obzira na različito pisanje imena majke može se s oprezom pretpostaviti da su Matteo i Dumina Bakmaz bili brat i sestra, te da su s Paškom Bakmazom svakako bili u bliskom srodstvu.

Do Dumine Bakmaz je upisana: MARIETTA BAKMAZS DI BOMARZIA / NATA LI XXI SETTEMBRE MDCCCXII / MORTA LI XXVII SETTEMBRE MDCCCLXXIX. Marijeta Bakmaz, rođena Bomarzia, bila je supruga Paška Bakmaza. U matici umrlih zapisano je da je *Bakmaz signora Maria nata Bòmarzia*, posjednica i supruga Paška Bakmaza, nastanjena u *Via del Tribunale* na gradskom broju 643, preminula 27. rujna 1879. godine, bila rođena u Zadru, od oca Antonija i majke Marije Zepin.²⁵

Opis unutrašnjosti kapele treba nastaviti nadgrobni spomenikom u obliku antičkog sarkofaga zaobljenih uglova i glatkih neukrašenih ploha izrađenim od veronskog crvenkastog mramora (*rosso di verona*), a postavljen je ispred polja s imenima (Sl. 5). Postrance uz sarkofag nalazi se kip tugujuće žene u kojem se može prepoznati alegorija tuge. Odjevena je u dugačku haljinu i plašt koji joj poput vela prekriva i glavu. Lijevom rukom podiže plašt s poda, a desnu, držeći u njoj drugi kraj plašta i buket cvijeća, spustila je na sarkofag čineći tako s njime cjelinu. Dostojanstveni i spokojni stav figure i smireno nabiranje tkanina koje se u pravilnim linijama obavijaju i spuštaju niz njezino tijelo ukazuju na neoklasicističke utjecaje. Sarkofag je uzdignut na nisko postolje na kojem je uklesan natpis: QUESTO MONUMENTO ERESSE / PASQUALE BAKMAZS FULUCA / MDCCCLXXXI. Dakle, iz natpisa se da zaključiti kako je nadgrobni spomenik, a moguće i čitavu kapelu, u realizaciji te zamisli možebitno potaknut i smrću supruge Marijete koja je, kako smo naveli, preminula dvije godine ranije, dao podignuti Paško Bakmaz, pok. Luke, 1881. godine.²⁶

U skladu s tim, na istaknutom središnjem mjestu unutar kapele, podignuto na povišeni postament izrađen od crnog mramora smješten iznad opisanog sarkofaga, dijelom prekrivajući donji, neispisani dio natpisnog polja, postavljeno je u bijelom mramoru realistički oblikovano poprsje Paška

²³ HR-DAZD-378, Inv. br. 1794, Zadar – Sv. Stošija, MKM, XV, 1870. – 1875., N. 133, Tav. 66.

²⁴ HR-DAZD-378, Inv. br. 1800, Zadar – Sv. Stošija, MKV, VI, 1866. – 1874., N. 17, Tav. 33.

²⁵ HR-DAZD-378, Inv. br. 1795, Zadar – Sv. Stošija, MKM, XVI, 1875. – 1880., N. 151, Tav. 177.

²⁶ Usp. T. IVANOV, *Il cimitero di Zara*, 109.

Bakmaza (Sl. 6). Prikazan je kao muškarac u zrelim godinama. Na koščatom licu ističe se naborano čelo i orlovski nos, a fizionomiju upotpunjuju brkovi i dugi zalisci. Otvorenim živim očima zagledan je u daljinu. Odjeven je u odijelo, prsluk i košulju visokog ovratnika, a oko vrata ima svezanu mašnu. Moglo bi se ustvrditi da je kipar uspio prikazati ne samo modu onoga vremena već i duh i karakter Paška Bakmaza onakvim kakav je, zaključujemo to po njegovoj biografiji, i bio – samouvjereni, ambiciozni i uspješni poslovni čovjek. Ponosan na svoja postignuća u Zadru, malom gradskom ambijentu ako ga se promatra u okvirima tada velike i moćne Monarhije, ali ipak glavnom gradu austrijske Kraljevine Dalmacije i sjedištu najviših pokrajinskih institucija što ga je po političkom značenju izdvajalo od drugih dalmatinskih gradova. Njegov uspon i položaj na društvenoj ljestvici bio je tim impresivniji jer je Paško Bakmaz podrijetlom iz malog mjesta u dubokom zaleđu pa su njegova zalaganja da se realizira na poslovnom i društvenom planu u Zadru morala biti kudikamo veća od onih koji su već posjedovali generacijama sticano obiteljsko nasljeđe, imetak, ugled ili status u zajednici. Koliko se u tome svemu dobro snašao i prilagodio svjedoči i tekst u zahvalnici gdje, uz brojne uglednike, njegova obitelj spominje i da je Zadar njegova druga domovina.

Bista, osim što zauzima centralno mjesto unutar kapele, ujedno je i njezina umjetnički najvrjednija sastavnica. Tomu u prilog govori i sa stražnje strane biste uklesana autorska signatura: „G. DEPAUL“. Signatura otkriva da je autor biste poznati tršćanski kipar Giovanni Depaul (1825. – 1919.). Depaul je studirao na venecijanskoj *Accademia di belle arti* pod vodstvom neoklasicističkog kipara Lugija Ferrarija. Nakon završetka studija vraća se u rodni grad gdje u početku radi u radionici klesara Pietra Palese da bi potom otvorio samostalni atelje. Aktivnije je stvarao do 1880-ih godina da bi kasnije, zbog slabijeg zdravlja, sve više vremena posvetio podučavanju na lokalnoj školi crtanja te je preuzeo i važnu dužnost umjetničkog savjetnika Muzeja Revoltella u Trstu. Među tršćanskim kiparima druge polovine 19. stoljeća Giovanni Depaul zauzima istaknuto mjesto prvenstveno kao autor nadgrobne portretne plastike i javne skulpture. Jedan je od prvih tršćanskih kipara koji su se afirmirali na talijanskoj nacionalnoj kiparskoj sceni. Sukladno akademskom obrazovanju stvara djela nadahnuta klasičnim formama, koja su savršena u tehničkoj izvedbi i realistična u prikazivanju stvarnosti. To osobiti dolazi do izražaja u portretnoj plastici gdje na naturalistički način pristupa anatomsom oblikovanju likova i njihovoj psihološkoj karakterizaciji dok je nešto slobodniji pristup figuri zamjetan u skulpturama većeg formata. Njegov pozamašni opus uglavnom je vezan za Trst, a može se podijeliti u nekoliko glavnih skupina: portreti znamenitih osoba,

javna plastika te skulptura sepulkralnog karaktera među kojom su zastupljeni i brojni portreti.²⁷ Opisana vještina kojom je Depaul vladao u izradi realističkih portreta može se prepoznati i na bisti Paška Bakmaza. Za razliku od poprsja, alegorija tuge u kapeli Bakmaz nije potpisana, a u plošnom i pojednostavljenom oblikovanju krute draperije i ukočenoj fizionomiji pokazuje manjak kiparske vještine u usporedbi s poznatim Depaulovim radovima pa pitanje njezina autorstva za sada treba ostaviti otvorenim.

Okolnosti narudžbe poprsja, kao i izravni naručitelji nisu poznati. Moguće je da je prigodom izrade kapele i nadgrobno spomenika podignutog u unutrašnjosti naručena i sama bista no nije isključeno da su je dali postaviti Bakmazovi nasljednici nedugo po njegovoj smrti. U svakom slučaju, ma tko bio naručitelj biste, bio je upućen u odnose i imena koja su tada bila tražena i popularna na kiparskoj sceni u Trstu, koji je tada jedan od najvažnijih umjetničkih centara u Austro-Ugarskoj Monarhiji. Osim što mu je podignuto mramorno poprsje, na nadgrobnom spomeniku nisu upisane godine rođenja i smrti Paška Bakmaza pa ti temeljni podatci iz njegova životopisa nisu obilježeni na način kako je to napravljeno za četvero prije navedenih pokojnika.

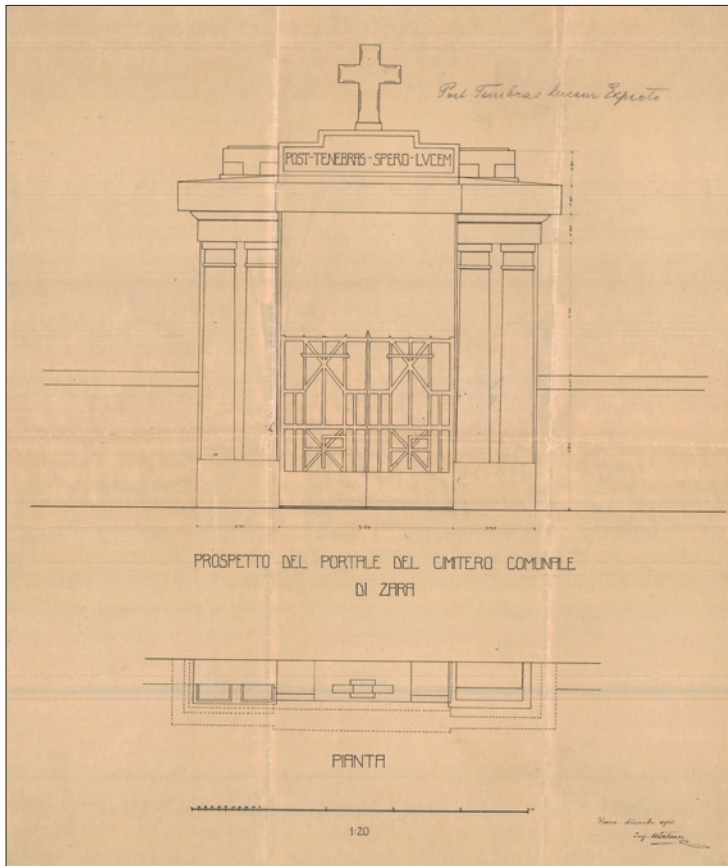
ZAKLJUČAK

Paško Bakmaz, osim što je grad zadužio kao dobrotvor na kulturnom, socijalnom i prosvjetnom području, spada u skupinu onih bogatijih i ambicioznijih Zadrana za koje se u Trstu, tada važnom umjetničkom središtu, dobavljaju nadgrobni spomenici i skulptura. Ugled i položaj Paška Bakmaza u društvu, postignut za života i oplemenjen posthumno dobrotvornim djelima, materijaliziran je u mramornom poprsju nadvladavši tako prolaznost zemaljskog života. Od ranije poznata ostavština koju je na razne načine darovao Zadru – svojoj drugoj domovini, dopunjena je ovim tekstom i vrijednim umjetničkim djelom čiji je autor tršćanski kipar Giovanni Depaul. On se na taj način pridružuje većem broju od prije prepoznatih kipara djelatnih u Trstu (Ivan Rendić, Giacomo de

²⁷ Giuseppe PAVANELLO, L'Ottocento, u: Giuseppe BERGAMINI, Paolo GOI, Giuseppe PAVANELLO, Gabriella BRUSSICH, *La scultura nel Friuli-Venezia Giulia, Vol. II, Dal Quattrocento al Novecento*, (ur. Paolo Goi), Pordenone, 1988., 312, 350 – 351; Rossella FABIANI PADOVINI, Depaul, Giovanni, u: *Dizionario Biografico degli Italiani*, Volume 39, Deodato-Di Falco, Rim, 1991., 16 – 17; Alfonso PANZETTA, *Dizionario degli scultori italiani dell'Ottocento e del primo Novecento*, Vol. I, Torino, 1994., 112; C. H. MARTELLI, *Dizionario degli artisti di Trieste, dell'Isontino, dell'Istria e della Dalmazia*, 76; L. BELLOCCHI, *Le sculture dei Cimiteri triestini*, 7 – 8. V. VICARIO, *Gli scultori italiani dal Neoclassicismo al Liberty*, Vol. I, Il Pomerio, Lodi, 1994., 409.

Simon, Leone Bottinelli, Luigi Conti, Giovanni Marin) koji su svojim radovima za lokalne naručitelje zastupljeni na zadarskom starom groblju te u samom gradu i njegovoj okolici.²⁸ Zahvaljujući njima i ambicioznim naručiteljima, upoznatima s modernim kiparskim strujanjima u većim gradovima, Zadar se može prepoznati kao istaknuto mjesto u prihvaćanju i rasprostiranju onodobne tršćanske skulpture bilo da je riječ o njezinoj sakralnoj, profanoj ili sepulkralnoj namjeni.

SLIKA 1. Gradsko groblje, Zadar, nacrt portala, ing. Eugenio Walach, 1925. g. (Izvor: HR-DAZD, OPĆINA ZADAR 1918. – 1943., Tehnički ured općine, Gradska groblja, 1924. – 1938., Kut. 30).

²⁸ Radoslav TOMIĆ, *Umjetnička baština Zadarske nadbiskupije – Kiparstvo II, Od XVI. do XX. stoljeća*, Zadar, 2008., 207 – 208, 210 – 212; Bojan GOJA, Tršćanski kipari Luigi Conti i Giovanni Marin i njihova djela na Gradskom groblju u Zadru, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, sv. 46, Zagreb, 2022., 147 – 156.

SLIKA 2. Zadar, Gradsko groblje, portal

Ringraziamento.

Nella luttuosa e irreparabile perdita del nostro amatissimo fratello, zio e cugino

PASQUALE BAKMAZS

ci furono di non lieve conforto le mille affettuose dimostrazioni di gentile premurosa compartecipazione, da cui venimmo da ogni parte circondati.

Le parole ci mancano per esprimere la piena della nostra riconoscenza, assicuriamo però questa generosa e cordiale cittadinanza che nell'adempiere scrupolosamente ai pii legami dall'indimenticabile defunto lasciati a Zara, sua seconda patria, noi ci rammenteremo spontanei di quanto e di quanti egli nelle sue gravi sofferenze avesse per avventura dimenticati, assicurando tutti in pari tempo della nostra più viva e sentita ricordanza.

Preghiamo infine di voler benignamente accogliere le sincere proteste della nostra imperitura gratitudine i signori Dr. Giovanni Missaglia, quale medico curante ed il signor Vincenzo Ergovaz, quale medico consulente, per le lunghe ed assidue loro cure prodigate con tanta sagacia al caro defunto; S. E. Monsignor Arcivescovo P. Doimo Maupas per essersi degnato di personalmente visitarlo ed impartirgli la sua santa benedizione; l'Illustrissimo signor Consigliere Aulico Matteo Gligo, che durante la lunga malattia non mancò giornalmente di visitarlo o d'informarsi sullo stato della sua salute; il signor Antonio Tamino e consorte che nella nostra desolazione mille ci persero consolazioni ed aiuti; gli Onorevolissimi signori Nicolò Cav. Trigari, Giuseppe Perlini, D.r Vincenzo de Bevenuti, D.r Giacomo Ghiglianovich e Giuseppe Messa che lo assistettero coi loro lumi e consigli nelle ultime sue disposizioni; il Rev.mo Canonico D.n Nicolò Kerpetich che lo soresse pietoso fino all'estremo coi religiosi conforti; il sig. Osvaldo Agonia che si prestò instancabile a renderne più splendidi gli ultimi onori; la Spettabile Società dei Bersaglieri, di cui era socio, e tutte le rappresentanze di Società Cittadine che vollero ieri onorare di loro presenza il funebre accompagnamento, domandando perdono a tutti coloro, dei quali nella piena del nostro dolore ci fossimo innocentemente dimenticati.

Zara, 8 gennaio 1887.

La famiglia BAKMAZS.

SLIKA 3. *Il Dalmata*, 8. siječnja, 1887., N. 3, Anno XXII, zahvalnica povodom smrti Paška Bakmaza

SLIKA 4. Zadar, Gradsko groblje, kapele obitelji Perlini i Bakmaz

SLIKA 5. Zadar, Gradsko groblje, kapela obitelji Bakmaz, unutrašnjost

SLIKA 6. Zadar, Gradsko groblje, kapela obitelji Bakmaz, Giovanni Depaul, bista Paška Bakmaza

IZVORI I LITERATURA:

IZVORI:

Državni arhiv u Zadru (HR-DAZD):

HR-DAZD, 121-2 – Općina Zadar 1918. – 1943., Tehnički ured općine

HR-DAZD, 122 – Samostalni tehnički ured zadarske prefektуре (*Genio Civile*)

HR-DAZD, 378 – Zbirka matičnih knjiga

Knjižnica Stolnog kaptola Sv. Stošije u Zadru:

Bianchi, Carlo Federico, *Cronaca Ecclesiastica di Zara 1865.-1890.*, Sign. 1944 MS (2822).

NOVINE:

Il Dalmata, 8. siječnja, 1887., N. 3, Anno XXII.

LITERATURA:

ARBUTINA, Dražen, *Glavna obilježja urbanističkog razvoja Zadra 1918. – 1944.*, Zadar, 2007.

BAŠIĆ, Ive, *Vir: povijest mog otoka*, Općina Vir, Vir, 2005.

BELLOCCHI, Luca, *Le sculture dei Cimiteri triestini*, *Archeografo Triestino*, Serie IV – Volume LXI, (CIX della Raccolta), Trieste, 2001., 1 – 146.

BIANCHI, Carlo Federico, *Zara cristiana*, I, Zadar, 1877.

BIANCHI, Carlo Federico, *Fasti di Zara*, Zadar, 1888.

DAMJANOVIĆ, Dragan, *Groblja u Hrvatskoj u 19. i 20. stoljeću: arhitektura i prostorno uređenje*, u: *Put u vječnost*, katalog izložbe, ur. Zvonko Maković i Danijela Marković, Zagreb, 2016., 33 – 43.

DE BENVENUTI, Angelo, *Storia di Zara dal 1797 al 1918*, Milano – Roma, 1953.

FABIANI PADOVINI, Rossella, DEPAUL, Giovanni, u: *Dizionario Biografico degli Italiani*, Volume 39, Deodato-Di Falco, Rim, 1991.

GOJA, Bojan, Trščanski kipari Luigi Conti i Giovanni Marin i njihova djela na Gradskom groblju u Zadru, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, sv. 46, Zagreb, 2022., 147 – 156.

GOJA, Bojan, Grobnica obitelji Filippi na Gradskom groblju u Zadru – povijest izgradnje i autori, *Vjesnik dalmatinskih arhiva – Izvori i prilozi za povijest Dalmacije*, sv. 3, Dubrovnik – Split – Šibenik – Zadar, 2022., 127 – 142.

IVANOV, Tommaso, *Il cimitero di Zara*, Brescia, 1986.

- KEČKEMET, Duško, *Splitsko groblje Sustipan*, Split, 1994.
- MARTELLI, Claudio H., *Dizionario degli artisti di Trieste, dell'Isontino, dell'Istria e della Dalmazia*, Trst, 1996.
- MARTINOVIĆ, Denis, MODRINIĆ, Edi, *Nova riva na prijelazu 19. u 20. stoljeće*, Katalog izložbe, Zadar, 2022.
- ORŠOLIĆ, Tado, Društveno-gospodarske i školske prilike u Viru od sredine 19. st. do kraja Prvog svjetskog rata, u: *Otok Vir*, gl. ur. Damir Magaš, Zadar, 2016., 215 – 230.
- PANZETTA, Alfonso, *Dizionario degli scultori italiani dell'Ottocento e del primo Novecento*, Vol. I, Torino, 1994.
- PAVANELLO, Giuseppe, L'Ottocento, u: Giuseppe BERGAMINI, Paolo GOI, Giuseppe PAVANELLO, Gabriella BRUSSICH, *La scultura nel Friuli-Venezia Giulia, Vol. II, Dal Quattrocento al Novecento*, (ur. Paolo Goi), Pordenone, 1988., 275 – 363.
- PERIČIĆ, Šime, Povijest Zadra u XIX. stoljeću, u: Šime PERIČIĆ, Marija STAGLIČIĆ, Antun TRAVIRKA, Zvezdana RADOS, Glorija RABAC-ČONDRIĆ, *Prošlost Zadra – knjiga IV: Zadar za austrijske uprave*, Zadar, 2011., 13 – 257.
- STAGLIČIĆ, Marija, *Graditeljstvo u Zadru 1868 – 1918*, Zagreb, 1988.
- STAGLIČIĆ, Marija, *Klasicizam u Zadru*, Zagreb, 1996.
- STAGLIČIĆ, Marija, *Graditeljstvo Zadra od klasicizma do secesije*, Zagreb, 2013.
- STAGLIČIĆ, Marija, Urbanistički razvoj grada i likovne umjetnosti u Zadru (1800. – 1914.), u: Šime PERIČIĆ, Marija STAGLIČIĆ, Antun TRAVIRKA, Zvezdana RADOS, Glorija RABAC-ČONDRIĆ, *Prošlost Zadra – knjiga IV: Zadar za austrijske uprave*, Zadar, 2011., 259 – 396.
- STAGLIČIĆ, Marija, *Nova riva u Zadru – imaginarna slika prošlosti*, Zadar, 2022.
- TOMIĆ, Radoslav, *Umjetnička baština Zadarske nadbiskupije – Kiparstvo II, Od XVI. do XX. stoljeća*, Zadar, 2008.
- VICARIO, Vincenzo, *Gli scultori italiani dal Neoclassicismo al Liberty*, Vol. I-II, Il Pomerio, Lodi, 1994.

MREŽNE STRANICE:

- Hof-und Staats-Handbuch der Oesterreichisch-Ungarischen Monarchie für 1879., Königreich Dalmatien, K. K. Hof-und Staatsdruckerei, Beč, 1879., 711; Hof-und Staats-Handbuch der Österreichisch-Ungarischen Monarchie für 1880., Königreich Dalmatien, K. K. Hof-und Staatsdruckerei, Beč, 1880., 724; Hof-und Staats-Handbuch der Österreichisch-Ungarischen Monarchie für 1881., Königreich Dalmatien, K. K. Hof-und Staatsdruckerei, Beč, 1881.,

527; Hof-und Staats-Handbuch der Österreichisch-Ungarischen Monarchie für 1882., Königreich Dalmatien, K. K. Hof-und Staatsdruckerei, Beč, 1882., 5;

pristupljeno 16. prosinca 2022. g.

<https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=shb&datum=1879&page=1&size=45>

Bojan GOJA

SCULPTOR GIOVANNI DEPAUL FROM TRIESTE AND THE BUST OF PAŠKO BAKMAZ AT THE CITY CEMETERY OF ZADAR

SUMMARY

The City Cemetery of Zadar was built in 1820 after the Austrian Government passed a law prohibiting traditional burials in tombs located inside and around city churches, and the first burials in the new cemetery were carried out already in January of the following year. In the meantime, the cemetery was extended and expanded. In 1922, a memorial chapel was built for Italian soldiers who died in the First World War (*Sacrario Militare*). In 1926, a new portal was built to enter the old part of the cemetery. After the extension from the north side in the direction of the old cemetery, annexes with the necessary rooms were built in 1934, along with a new monumental portal in the form of a triumphal arch with an attic and three openings. Over time, the area of the cemetery was filled with numerous chapels, tombs, sculptures and tombstones of exceptional artistic quality and cultural and historical value. Two neo-style connected chapels belonging to the Perlini and Bakmaz families were built along the eastern part of the wall surrounding the oldest part of the cemetery. The chapels have facades shaped in the same way using and combining architectural and decorative motifs taken from the Romanesque style. In the interior of the chapel, along with other components of the sepulchral theme, the marble bust of Paško Bakmaz (1820 – 1887) stands out primarily for its artistic value. A native of Mratov (Promin), Paško Bakmaz acquired a large fortune in Zadar as a merchant and landowner. He is known primarily for his entrepreneurial and charitable activities, and a major cultural and educational donor. The author's signature is engraved on the back of the bust: "G. DEPAUL," indicating that the author of the bust is the famous Trieste sculptor Giovanni Depaul (1825 – 1919). Among the sculptors active in Trieste during the second half of the 19th century, Giovanni Depaul holds a prominent place primarily as the author of grave portraits and public sculptures. He is one of the first Trieste sculptors to assert himself on the Italian national sculpture scene. In accordance with his academic education, he creates works inspired by classical forms, which are perfect in their technical performance and realistic in their depiction of reality. This particularly comes to the fore in portraiture, where he approaches the anatomical shaping of characters and their psychological characterization in a naturalistic way. The described skill that Depaul mastered in creating realistic portraits can also be recognized on the

bust of Paško Bakmaz, who is shown as a man in his mature years. A wrinkled forehead and an aquiline nose stand out on a bony face, while a moustache and long sideburns complete the physiognomy. He stares into the distance with his living eyes open and he is dressed in a suit, waistcoat and shirt with a high collar with a bow tied around his neck. It could be argued that the sculptor managed to depict not only the fashion of that time but also the spirit and character of Paško Bakmaz. With his bust of Paško Bakmaz, Giovanni Depaul Bust joins a larger number of previously recognized sculptors working in Trieste (Ivan Rendić, Giacomo de Simon, Leone Bottinelli, Luigi Conti, Giovanni Marin) who are represented by their works for local clients in the Zadar old cemetery as well as in the city and its surroundings.

Keywords: Zadar, City Cemetery, tombstones, Paško Bakmaz, Giovanni Depaul, Trieste.